

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα επίπεδα φτώχειας των νοικοκυριών μόνων γονέων είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα επίπεδα για όλους τους τύπους νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT, τα νοικοκυριά μόνων γονέων ανέρχονται στο 2% του συνόλου των νοικοκυριών και στο 4% των νοικοκυριών με παιδιά.

Σύμφωνα με στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα EU SILK 2003, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα οικονομικής επισφάλειας που φτάνουν το 28,8%. Εξαιρετικά υψηλά ποσοστά φτώχειας παρουσιάζονται στα μονογονεϊκά νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας 30-45 ετών σε σχέση με τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά. Αναφορικά με την απασχόληση ακόμη και στην περίπτωση που ο μόνος γονέας εργάζεται, σχεδόν η 1 στις 3 μονογονεϊκές οικογένειες με πάνω από 1 παιδί χαρακτηρίζεται ως φτωχή οικογένεια.

Παρά το γεγονός ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία στατιστικά γίνεται συνεχώς όλο και πιο εμφανής, από την εξέταση του θεσμικού πλαισίου προκύπτει ότι η κοινωνική προστασία της μονογονεϊκής οικογένειας παρουσιάζεται ελλειμματική, παρά τις πρόσφατες θεσμικές παρεμβάσεις, οι οποίες, όμως, ήταν ελάχιστες.

Σε σχέση με την κοινωνική προστασία συγκεκριμένων ευπαθών τύπων οικογένειας προκύπτει ότι, αν και οι μονογονεϊκές οικογένειες παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ευπάθεια, δεν δίνεται η ανάλογη έμφαση σε αυτές, με συνέπεια να μην υπάρχει πλήρες νομοθετικό πλαίσιο προστασίας τους στοχευμένο στα οικονομικά και κοινωνικά τους προβλήματα, που συνεπάγονται η επιβίωση αυτών των οικογενειών και η ανατροφή των παιδιών σε συνθήκες απασχόλησης του μόνου γονέα. Αντίθετα, σημαντική έμφαση δίνεται για παράδειγμα, στις πολύτεκνες οικογένειες, με συνέπεια να έχει αναπτυχθεί ένα ευρύ πλαίσιο προστασίας τους και υιοθέτησης ειδικών οικονομικών και κοινωνικών δράσεων και πλεονεκτημάτων για την ενίσχυσή τους.

Δεν υπάρχει συγκεκριμένη πολιτική που να αναφέρεται αποκλειστικά στις μονογονεϊκές οικογένειες και η πολιτεία με πολύ αργά βήματα αναγνω-

ρίζει τη διαφορετικότητα στον τύπο της οικογένειας και αντίστοιχα προσαρμόζει την οικογενειακή πολιτική. Όλες οι σχετικές ρυθμίσεις αφορούν έμμεσα τις μονογονεϊκές οικογένειες, καθώς αναφέρονται σε γενικότερα νομοθετήματα που επεκτείνουν την εφαρμογή τους και σε ορισμένες ή και σε όλες τις κατηγορίες μονογονεϊκών οικογενειών (άγαμες μητέρες, σε διάσταση/ διαζευγμένες, σε κατάσταση χηρείας). Πρέπει να επισημανθεί, επίσης, ότι οι περισσότερες θεσμικές παρεμβάσεις που προβλέπουν ρυθμίσεις για τις μονογονεϊκές οικογένειες έχουν υλοποιηθεί την τελευταία δεκαετία.

Η προβλεπόμενη επιδοματική πολιτική ενίσχυσης των απροστάτευτων παιδιών είναι αναχρονιστική, προϊόν μιας απαρχαιωμένης προνοιακής νομοθεσίας που δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες συνθήκες και εξελίξεις. Τα ποσά των προνοιακών επιδομάτων καθώς και τα εισοδηματικά κριτήρια χορήγησής τους, για τα οποία δεν προβλέπεται μηχανισμός τακτικής αναπροσαρμογής, είναι πάρα πολύ χαμηλά, με συνέπεια σε καμία περίπτωση να μην ανταποκρίνονται στους αρχικούς στόχους τους, να μην επαρκούν ούτε για την κάλυψη στοιχειωδών δαπανών διαβίωσης και να μην προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στις μονογονεϊκές οικογένειες που εμφανίζουν το υψηλότερο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, μεταξύ των άλλων πληθυσμιακών κατηγοριών. Χαρακτηριστικά μπορεί να αναφερθεί ότι το μηνιαίο επίδομα ανεργίας (311,25€) του μόνου γονέα αποκλείει τη μονογονεϊκή οικογένεια από τη διεκδίκηση αυτών των επιδομάτων λόγω υπέρβασης του εισοδηματικού κριτηρίου.

Επιπλέον, η ύπαρξη δύο διαφορετικών φορέων που ασκούν επιδοματική πολιτική για τη μονογονεϊκή οικογένεια οφείλεται στην έλλειψη κοινωνικού σχεδιασμού, ένα από τα αποτελέσματα του τρόπου ανάπτυξης του συστήματος κοινωνικής φροντίδας στη χώρα μας. Ο επιμερισμός υπευθυνοτήτων σε διαφορετικούς φορείς (Διευθύνσεις Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών και Μονάδες Κοινωνικής Φροντίδας) οπωσδήποτε δεν βοηθά τον ορθολογικό σχεδιασμό και την αποτελεσματικότητα της κοινωνικής πολιτικής.⁹⁵

Ως προς τα άλλα μέτρα διευκόλυνσης και στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών, μπορεί κανείς να συναγάγει το συμπέρασμα ότι αποτελούν ένα σύνολο αποσπασματικών ρυθμίσεων, που εντοπίζονται διάσπαρτες σε πολλά νομοθετήματα. Τα περισσότερα που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι συνυφασμένα της απασχόλησης και της κοινωνικής ασφάλισης (άδειες, επιδόματα επί του μισθού, στεγαστικά προγράμματα) ή και της πολυτεχνικής ιδιότητας του επικεφαλής μιας μονογονεϊκής οικογένειας.

95. Κογκίδου Δ., 1995, *Μονογονεϊκές οικογένειες*, Νέα Σύνορα, σελ. 460.

Επίσης, λόγω των πολλών εμπλεκόμενων φορέων, της έλλειψης διατομεακής συνεργασίας και δικτύωσης των υπηρεσιών καθώς και λόγω των πολύπλοκων και χρονοβόρων γραφειοκρατικών διαδικασιών της δημόσιας διοίκησης, το θεσμικό πλαίσιο καθίσταται δυσλειτουργικό και αναποτελεσματικό και οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι συχνά αγνοούν ή και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην άσκηση των δικαιωμάτων τους.

Οι υπάρχουσες κοινωνικές συμβουλευτικές υπηρεσίες σε τοπικό επίπεδο καθώς και οι υπηρεσίες στήριξης των οικογενειών σε κρίση κρίνονται ανεπαρκείς με συνέπεια συχνά τα προβλήματα των οικογενειών αυτών να αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και να παρατηρείται περιορισμένη χρήση από εκείνους που έχουν και τη μεγαλύτερη ανάγκη βοήθειας.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι μετανάστες, εφόσον παραμένουν και εργάζονται νόμιμα στη χώρα και πληρούν τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις, ενημερώνονται μέσω των δικτύων υποστήριξής τους και επωφελούνται των δικαιωμάτων τους σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους Έλληνες πολίτες, με συνέπεια να κάνουν αποτελεσματική χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών και να καλύπτουν τις ανάγκες τους.

Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί ο σημαντικός ρόλος των συλλόγων μονογονεϊκών οικογενειών καθώς και των κοινωνικών υπηρεσιών που παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη και νομικές συμβουλές στην πληροφόρηση των μόνων γονέων, που απευθύνονται σε αυτούς ως προς τα δικαιώματα και τις προϋποθέσεις άσκησής τους καθώς και στη διευκόλυνσή τους στη διεκδίκηση χρηματικών παροχών, απαλλαγών, κοινωνικών υπηρεσιών και πλεονεκτημάτων. Παρόλα αυτά οι σύλλογοι αυτοί, λόγω της περιορισμένης διαπραγματευτικής τους δύναμης, δεν μπορούν να ασκήσουν επαρκή πίεση στα κέντρα λήψης αποφάσεων ώστε να επιτύχουν ευνοϊκές ρυθμίσεις για τα μέλη τους.

Παρά την ενίσχυση των δομών φροντίδας τα τελευταία χρόνια (ολοήμερα νηπιαγωγεία και δημοτικά, δομές φύλαξης και δημιουργικής απασχόλησης παιδιών) υπάρχουν ακόμη πολλές ελλείψεις και δεν καλύπτονται οι υπάρχουσες ανάγκες, με συνέπεια οι γονείς να μην μπορούν να αντεπεξέλθουν στις ευθύνες της οικογένειας και της εργασίας. Ο συνδυασμός εργασίας με τις οικογενειακές υποχρεώσεις φαίνεται να είναι περισσότερο βιώσιμος στο δημόσιο τομέα, όπου οι συνθήκες εργασίας είναι περισσότερο φιλικές προς τους γονείς (ωράριο, άδειες, συμβατότητα ωραρίου εργασίας με ωράριο παιδικών σταθμών κ.ά.).

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι στη χώρα μας δεν υπάρχει σύστημα Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, που θα μπορούσε εξασφαλίζοντας ένα ελάχιστο εισόδημα στη μονογονεϊκή οικογένεια να συμβάλει ουσιαστικά

στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού της ευάλωτης αυτής ομάδας. Παράλληλα, οι σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές και δημογραφικές μεταβολές αποδυναμώνουν την ικανότητα του υποστηρικτικού οικογενειακού δικτύου να υποκαθιστά αποτελεσματικά το ρόλο του κράτους στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Διαπιστώνεται ότι ο κίνδυνος διολίσθησης στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό με περιορισμένες δυνατότητες εξόδου είναι αρκετά μεγάλος, λόγω της περιορισμένης αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Η μονογονεϊκότητα αποτελεί μια πρόκληση για την κοινωνική πολιτική όλων των ευρωπαϊκών κρατών και, από τη συγκριτική εξέταση των πολιτικών προστασίας της οικογένειας που εφαρμόζονται στις χώρες της ΕΕ, προκύπτει ότι η χώρα μας υστερεί σημαντικά στην υιοθέτηση ενός αποτελεσματικού πλαισίου στήριξής της, ώστε να αποφευχθεί η παγίδα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Από την επισκόπηση των παραπάνω, προτείνονται οι ακόλουθες παρεμβάσεις:

- Οι μονογονεϊκές οικογένειες θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής μέριμνας κατά τη χάραξη και εφαρμογή οικογενειακών πολιτικών, μέσω της διαμόρφωσης ενός κατάλληλου και ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου καθώς και της υιοθέτησης άμεσων εξειδικευμένων παρεμβάσεων, προκειμένου η κοινωνική πολιτική να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις πολυδιάστατες ανάγκες της μονογονεϊκότητας.
- Για την αποτελεσματικότερη άσκηση πολιτικής θεωρείται αναγκαία η δικτύωση των εμπλεκόμενων φορέων, η διατομεακή συνεργασία τους και η απλούστευση των γραφειοκρατικών διαδικασιών, δεδομένου ότι η γραφειοκρατία ακυρώνει τα οφέλη των όποιων, έστω και περιορισμένων, παρεμβάσεων και αποθαρρύνει τους δικαιούχους από τη διεκδίκηση των παροχών.
- Η περαιτέρω ανάπτυξη και η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των κοινωνικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, που ήδη λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο, θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην καλύτερη ενημέρωση και πληροφόρηση των μονογονεϊκών οικογενειών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους (έντυπο υλικό, γραμμή SOS, δικτυακός τόπος). Επίσης, η στελέχωση των δομών αυτών με ειδικούς προσωπικούς συμβούλους θα βοηθούσε στην καθοδήγηση των μόνων γονέων στο γραφειοκρατικό σύστημα για την άσκηση των δικαιωμάτων τους.
- Απαιτείται άμεσα ουσιαστική αναπροσαρμογή των προνοιακών επιδομάτων και ειήσια τιμαριθμική αναπροσαρμογή τους με ιαυιόχρονη επιέ-

- κτηση του ορίου ηλικίας κάλυψης των δικαιούχων, από τα 16 έτη τουλάχιστον στα 18 ή και στα 24, σε περίπτωση σπουδών.
- Δεδομένου ότι το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γονείς και ιδιαίτερα οι μητέρες που έχουν αναλάβει μόνες την ανατροφή των παιδιών τους είναι η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης, που να είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους, πρέπει να θεσμοθετηθούν δράσεις που θα τις ενημερώνουν και θα τις διευκολύνουν στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας, ώστε να τους δοθεί η δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς την οικογένειά τους και να εξασφαλίσουν συνθήκες υγιούς ανάπτυξης για τα παιδιά τους. Επίσης, οι μητέρες αυτές πρέπει να προωθούνται κατά προτεραιότητα σε προγράμματα κατάρτισης λόγω των μειωμένων επαγγελματικών δεξιοτήτων και της έλλειψης εμπειρίας καθώς και σε προγράμματα προώθησης της γυναικείας απασχόλησης και ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας.
 - Σημαντική, επίσης, θεωρείται η υιοθέτηση ευέλικτων ωραρίων εργασίας καθώς και η επιμήκυνση της διάρκειας των γονικών αδειών με πρόβλεψη αναπλήρωσης των αποδοχών, για την απρόσκοπτη ενασχόληση των γονέων με την ανατροφή των παιδιών τους.
 - Η μονογονεϊκή οικογένεια έχει κατεξοχήν ανάγκη υποστήριξης στον τομέα της παιδικής προστασίας, στο πλαίσιο της διευκόλυνσης του συνδυασμού της εργασίας με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Η επέκταση της εξαιρετικά ανεπαρκούς δημόσιας υποδομής για τη φροντίδα και φύλαξη των παιδιών –ιδιαίτερα για τις ηλικίες μέχρι 3 ετών–, αφενός, θα απαλλάξει την εργαζόμενη μητέρα από την ανάγκη να διακόψει πρόωρα την εργασία της και, αφετέρου, θα δώσει τη δυνατότητα στη μη εργαζόμενη να εργαστεί, συμβάλλοντας θετικά στην ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Προς την κατεύθυνση αυτή προτείνεται και η παροχή κινήτρων για τη δημιουργία χώρων φροντίδας παιδιών στους χώρους εργασίας.
 - Σημαντικό μέτρο για τη διευκόλυνση των γονέων στην ανατροφή του παιδιού θα αποτελούσε η χορήγηση ενός ειδικού επιδόματος για την κάλυψη μέρους της δαπάνης φροντίδας των παιδιών στο σπίτι.
 - Η δημιουργία χάρτη κοινωνικών αναγκών σε τοπικό επίπεδο θα μπορούσε να βοηθήσει στον εντοπισμό των πλέον ευάλωτων οικογενειών –μεταξύ των οποίων και των μονογονεϊκών– ώστε να αποτυπωθούν καλύτερα οι ειδικότερες ανάγκες τους και να υπάρξει έγκαιρη παρέμβαση με παροχή υπηρεσιών πρόληψης και αντιμετώπισης καταστάσεων κρίσης.